

RELIGIE IS IN, DE KERK IS UIT, DE GODSDIENST KWAKKELT ... EN TOCH IS ER HOOP!

door Jurjen Beumer

Godsdienstig-religieus gezien leven we in boeiende tijden, veel heilige huisjes zijn omver gehaald, niets lijkt meer op zijn of haar plaats te staan. Voor rechtlijnige en o-zo-zeker-wetende mensen zijn het bange tijden. Voor zoekende en twijfelende lieden zijn er gouden tijden aangebroken. Een grote religieuze grabbelton staat tot hun beschikking, er kan naar hartelust in gegrAAD worden. Wat is er veel te vinden op de religieuze markt van welzijn en geluk! *Religie is in, de kerk is uit en de godsdienst kwakkelt.*

Religie is 'in'.

Wie had dat gedacht zo'n twintig, dertig jaar geleden, dat religie zo hoog zou scoren tegen het eind van de eeuw. Weekbladen, die tot voor kort nog schamperden over het fenomeen religie maken er nu thema-nummers over. Mijn dochter van zestien is voor een tienerblad opeens interessant omdat ze nog 'iets met het geloof' heeft. Televisie-programma's bij commerciële omroepen speuren in hun praatprogramma's naar diepere lagen in mensen. En ook 'de cultuur' wendt zich niet meer zo hautain af, de boekenweek in het voorjaar van 1997 heeft als thema 'Mijn God ...'.

Sociologen en ander volk doen hun best om deze 'hype' te verklaren. Sommige psychologen ontwaren een collectieve neurose. Theologen krabben zich vooralsnog achter de oren, er is door de eeuwen immers al zoveel beweerd en gezegd over het religieuze en het numineuze. Toen wij vanuit ons diakonale centrum Stem in de Stad in Haarlem een serie lezingen hielden onder de titel 'Is God terug van weg geweest?' kreeg ik boze telefoontjes over deze titel, maar ook veel blijken van herkenning. Velen ervaren het in hun eigen leven inderdaad als zodanig, 'God' mag weer een rol spelen in hun leven.

Nu weet ik wel dat je begrippen goed moet definiëren. 'Religie', 'God', wat wordt daar mee bedoeld? Je kunt er toch niet alles zomaar onderschuiven? In de door mij geredigeerde bundel *Zo de ouden zongen ... leraar en leerling zijn in de theologie-beoefening tussen 1945 en 2000* (Baarn 1996) wordt er uitvoerig op ingegaan. In het kort zouden we kunnen zeggen dat religie zoiets is als aandacht voor het andere, het hogere, het diepere. Het heeft alles met mens en wereld te maken, maar onttrekt er zich toch weer aan. Vaak vallen dan termen als 'het heilige' of 'het mysterieuze'.

Wat nu in onze tijd bijzonder opvalt is de persoonlijke relatie tot dit Heilige of de Heilige. Het is niet zo dat 'het Hogere' iets is dat algemeen aanvaard wordt of zondermeer bij onze cultuur hoort, het is iets dat in een persoonlijk zoeken belééfd wil worden. Het is veeleer relationeel dan rationeel. We kunnen daarom zeggen dat binnen het religieuze momenteel heel veel ruimte is voor de *spiritualiteit*. Hierbij gaat het vooral om de beleving en de ervaring van het religieuze, om de zingevende en levensbeschouwelijke kant ervan. Een brede waaier aan verschillende spiritualiteiten zijn er te ontdekken in onze dagen. De term spiritualiteit is vanwege haar min of meer exotische klank ook geschikt. Je 'doet' al gauw aan spiritualiteit als je een vraag (aan jezelf) stelt die buiten de rationele kaders van een verengd twee-plus-twee-is-vier schema valt. Het lijkt erop alsof de enorme aandacht voor spiritualiteit ingegeven wordt door een verzet tegen een rationele cultuur die meent de hele werkelijkheid te kunnen verklaren.

De kerk is 'uit'.

Hiermee vertellen we niets nieuws. Wij goed om zich heen kijkt ziet tanende instituten en kwijnende geloofsgemeenschappen. In bepaalde gedeeltes van ons land zijn de kerken op een volstrekt bestaansminimum aangeland en soms geheel weggevaagd. Ik moet nuanceren, want ik bedoel de bekende historische kerken: de Rooms-katholieke Kerk, de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland, de Evangelisch-Lutherse Kerk (de laatste drie zijn Samen-Op-Weg, SOW), de Doopsgezinde en Remonstrantse kerken. De kerken met de langste tradities liggen het zwaarst onder vuur. Daar zit best een bepaalde logica in. Als je oud bent geef je je niet zomaar gewonnen aan een heersende tijdgeest. Bovendien heb je al meer van deze stormen overleefd. Maar, intussen maakt deze logica het de kerken wel moeilijk. Zullen ze overleven? Zijn ze enigermate 'compatible' om frank en vrij deze (post-)moderne tijden tegemoet te treden? Of heerst er behoudzucht waardoor elke creativiteit gesmoord wordt? Wat gek overigens, zij die zich profileren op deze behoudzucht houden hun mensen wél bij elkaar. Strenge rooms-katholieken en strenge protestantse denominaties hebben niet die leegloop, sterker nog, er schijnt zelfs aantrekkingskracht vanuit te gaan. Of is dat toch niet zo vreemd? Voor velen geeft de 'old time religion' immers grond onder de voeten.

Kortom, kerken als zichtbare gestalte van de religie zijn een bonte lappendeken. De historische kerken, traditiegetrouw in het midden, kwijnen weg. Hun linkerkant is in de zestiger en zeventiger jaren even aan de beurt geweest. Aan hun rechterzijde heerst rust en orde en is sprake van een zekere opbloei. Maar vooral, de historische kerken zijn hevig buiten hun oevers getreden. De bekende kerkelijkheid heeft plaats gemaakt voor een amalgaam aan nieuwe stromingen en bewegingen. Het new-age-gedachtengoed trekt velen aan en waar dit te vaag of te onchristelijk klinkt lokken de evangelische kerken en de vrije pinksterkerken. Zaten we in de begintijd van de basisbeweging van kritische christenen (BBN) tijdens de beatmissen tot in de wandrekken van grote sporthallen, nú kopen 'evangelicals' letterlijk de oude kerken op. Het is waar, we leven in een boeiende tijd. Dan heb ik het nog niet eens over de Islam in Nederland die qua ledental iets verderop in de nieuwe eeuw het aantal leden van de gezamenlijke (historische) protestantse kerken zal overschrijden.

Soms denk ik wel eens (en ik weet niet goed of ik dit nu wel moet opschrijven) dat de mensen al dat religieuze beu worden, dat ze al dat spirituele spitten in en aan zichzelf nu wel weten, dat ze al dat overdreven en extatische uit hun dak gaan zat worden. Nederlanders zijn een nuchter volkje, dat is misschien hun zwakte, maar ook hun kracht. We missen een zeker spontaan enthousiasme maar voorzien daardoor sneller of iets authentiek is of niet. Een overdosis aan spiritualiteit maakt religieus afhankelijk waardoor de persoonlijke zoektocht strandt. Ligt hier dan toch weer de roeping van die aloude kerken? Is hun overwintering niet voor niets geweest? Is dat wishful thinking van mij? Is het gewaagd om de volgende uitspraak te doen? Dat, wanneer ze het overleven, misschien die oude, eerbiedwaardige historische kerken in het midden nog rantsoen en leeftocht hebben, leeftocht die ze hebben aangereikt gekregen vanuit hun rijke traditie?

De godsdienst kwakkelt.

Kerken, zo zeiden we, zijn de zichtbare gestalten van de religie. Hun leeftocht is de godsdienst. Godsdienst is een bepaalde inkleuring van de religie. Omdat er meerdere religieuze inkleuringen zijn, zijn er ook meerdere godsdiensten.

Wil de christelijke godsdienst authentiek zijn, 'zoutend zout en lichtend licht' en echt als leeftocht aan de moderne mens dienstbaar zijn dan zal ze *in revisie* moeten, anders blijft het kwakkelen. Ik hoorde laatst van iemand dat er in de kerken nog teveel aan karaoke wordt gedaan. U kent dat spelletje van de tv. Alles is voorgezegt en voorgespeeld, zowel de muziek als de tekst en jij mag dan met jouw stem het liedje nabootsen. Ware godsdienst houdt niet van dat kunstmatige, ze wil veel meer de echte vragen leren stellen. Prachtig zijn die vragen uit haar traditie: 'waartoe ben ik hier op aarde?', 'wat is mijn enige

troost in leven en sterven?' Godsdienst leert ons de juiste vragen stellen en is terughoudend met de antwoorden. Godsdienst is daarom leeftocht, opdat wij mensen leren antwoorden met ons eigen leven. Dat is hoe dan ook de winst van deze tijd waarin zoveel om spiritualiteit gesmeekt wordt. Teveel hebben we godsdienst/leeftocht verward met theologie. Zeker, theologie is belangrijk. Als het goed is helpt de theologie om zo nu en dan de dingen binnen de godsdienst 'op een rijtje' te krijgen. Als de theologie het niet goed doet maakt ze mensen tot ja-knikkers omdat ze geloven in een systeem wil persen. Dan worden de vragen dwingend en de antwoorden verplicht. Niets is dodelijker, en zeker mensen van deze tijd zijn er allergisch voor. Anderzijds kan de theologie helpen om de gewenste revisie te begeleiden, om nieuwe vragen te stellen en de antwoorden uit te proberen. We zien dat in de bijbelwetenschap, waar het bijbelverhaal gelegd wordt tegen het levensverhaal van mensen nu, er ontstaat een narratieve theologie. We zien het in nieuwe studies over Jezus, de zwaar aangezette dogmatische Christus wordt tot vriend van mensen en geliefd kind van God.

Een hoopvolle relatie: politiek en mystiek

De zoëven genoemde leeftocht voor onderweg draagt een geheim in zich. Godsdienst heeft altijd een open eind en een verborgen kant. Nog is God niet alles in allen. Gelukkig niet, we zouden het geheim verkwanselen. Dit nog-niet is haar uitdaging. De christelijke godsdienst weet veel minder dan nieuwe religieuze en esoterische stromingen. Christelijke godsdienst is altijd 'in hope' en verwachtingsvol naar nieuwe kusten. Waar deze openheid heerst in kerk, geloof en godsdienst groeit ontvankelijkheid voor spiritualiteit. Het is een spiritualiteit die niet over één nacht ijs gaat, maar geworteld is in de *mystieke* traditie van alle eeuwen en plaatsen. Het is precies die christelijk-mystieke traditie die ik heb leren kennen en ervaren als zuiverend en louterend. Goed verstande mystiek kneedt de meestal vage spiritualiteit tot *geloof*. Het gaat dan niet meer om jezelf, maar om de Ander, om de Eeuwige zelf en in die Ander toch ook weer om jezelf. Waar deze *Derde* op het toneel verschijnt wordt de ander vindplaats van de Eeuwige, met name de ander die wereldwijd de harde klappen van deze brute samenleving te verduren krijgt.

Het is in deze spanning tussen mystiek en politiek dat ik me thuis voel en waar we in ons diakonale werk proberen gestalte aan te geven. 'Aan de vruchten kent men de boom', dat is en blijft een belangrijk evangelisch criterium, persoonlijk en maatschappelijk. Temidden van een hausse aan allerhande spiritualiteiten enerzijds en een afnemende maatschappelijke betrokkenheid anderzijds zal het de uitdaging blijven om 'de dauwdruppel en de pauper' (titel van het MCKS-congres van 23/11 j.l.) bij elkaar te houden.

Om te ervaren dat 'de heenreis' zonder terugreis een halve spiritualiteit is en dus niets is, verijld! Om te voelen dat een kyrie zonder gloria stroeve gezichten en strakke kaken teweegbrengt. Om te beleven dat verzet zonder gebed een revolutie preekt die grote kans heeft haar eigen kinderen op te eten. Om te geloven dat voor de goede strijd aanbidding essentieel is (Taizé), dat uiteindelijk Jezus voor niks geleefd heeft als Pasen niet volgt op Goede Vrijdag.

Ik wil niet verhelen hoe moeilijk het is om deze twee-eenheid ook in het persoonlijk leven gestalte te geven. Ik word kribbig als het gebed niet wil lukken. Ik word ongeduldig als ik te weinig stilte in mijn leven heb. Ik loop anderen voorbij als God zelf niet centraal staat in mijn leven. Maar soms, kort en intens, flitst het door me heen;

Gij neemt de pen - en de regels dansen.

Gij neemt de fluit - en de tonen schitteren.

Gij neemt het penseel - en de kleuren zingen.

Zo wordt alles zinvol en schoon in de ruimte buiten de tijd die Gij bent. Hoe kan ik dan iets van U achterhouden. Dag Hammarskjöld, *Merkstenen*, p.90

Dr. J.J. Beumer is diakonaal predikant te Haarlem en coördinator van het oecumenisch diakonaal centrum Stem in de Stad

bestand bazuin02/dir art